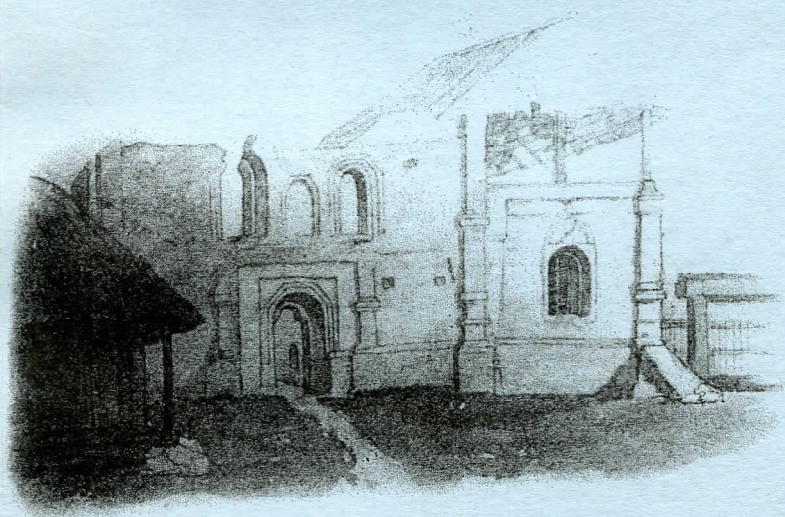

Білоцерківський краєзнавчий музей

Протоіерей
Петро Леbedинцев
та українське
Відродження
XIX – початку XX ст.

Матеріали наукових читань
29 листопада 2001 р.

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ
КИЇВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
БІЛОЦЕРКІВСЬКА МІСЬКА РАДА
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

Протоієрей Петро Лебединцев

та українське Відродження

XIX — початку XX ст.

Матеріали наукових читань

29 листопада 2001 року

БІЛА ЦЕРКВА

2002

**Протоіерей Петро Лебединцев та українське Відродження
XIX — початку XX ст. Матеріали наукових читань 29
листопада 2001 року. — Біла Церква, 2002. — 116 с.**

Редакційна колегія:

Діденко Л. М.
Коломієць В. А.

© Білоцерківський краєзнавчий музей

листування з 14 липня по 5 жовтня 1865 рік. Можна також висловити згоду, що креслення план вищевказаного храму знаходиться в одному з фондів тих відомств, що підпорядковувалися Міністерству народної освіти. Його знайдення було б хорошим ілюстративним доповненням до історії відкриття храму Білоцерківської гімназії.

Олександр Ярмола
(м. Біла Церква)

ДОЛЯ МУЗЕЮ ГРАФІВ БРАНИЦЬКИХ У БІЛІЙ ЦЕРКВІ (ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ)

Шановні учасники конференції!

Фраза “музей графів Браницьких в Білій Церкві” ще й сьогодні містить більш легендарний ніж історичний зміст. Чи існував музей взагалі? Якщо існував, то чи був він справді музеєм? Чи це були лише випадково зібрані під час громадянської війни в маєтку графів коштовні речі, які були пізніше названі музеєм? Яка доля спіткала цю збірку? Ці та багато інших питань повстають перед дослідником. Спробуємо на підставі документальних свідчень та реконструкції подій відповісти на деякі питання, або хоча б намітити шляхи до їх розв’язання.

Для спрощення висвітлення окресленої проблематики здається доцільним використати усталену традиційну термінологію, а саме “музей графів Браницьких в Білій Церкві”.

Взагалі то відомостей про Браницьких як засновників та власників музеїв у вітчизняній літературі небагато. Тут можна назвати хіба що виступ Валерія Репрінцева на Красназавчих читаннях ім. О. Петра Лебединцева *Мастки за науку*¹. Але автор говорить лише про природничу діяльність Владіслава Браницького, не торкаючись ані археологічного, ані історико-мистецького напрямків.

Треба сказати, що на сьогодні нам відоме лише одне свідчення (люб’язно надане для цього виступу Олексієм Стародубом) про існування збірки Браницьких в Білій Церкві у дореволюційні часи. Це лист з Одеси Льва Мацеєвича Степану Дроздову від 5 липня 1911 року². В ньому зокрема зазначається: “[...] Усерднейше прошу Вас —

¹ Репрінцев В. *Костянтин Браницький. Мастки — мастки за науку* // Красназавчі читання імені П. Г. Лебединцева. — Біла Церква: Мустанг, 1998. — Випуск I. — С. 24—38.

² 21 червня 1911 року С. Л. Дроздов призначений поштовим урядовцем III розряду до Білоцерківської поштово-телеграфної контори. 29 жовтня 1912 року

незабывать меня и впредь писать ко мне из Белой Церкви [...] Там у Браницких — клад древностей [...] как бы Вам туда проникнуть! [...]"

¹ Таким чином ми бачимо, що серед любителів старожитностей збірка в Білій Церкві була відома й дуже високо цінувалася.

Лютнева революція 1917 року та наступні події громадянської війни привели до зміни органів влади та соціальних відносин, що сильно вплинуло на подальшу долю роду Браницьких, їх маєтків і відповідно Білоцерківського музею.

Важливою подією для білоцерківців надання рішенням Тимчасового уряду від 3 червня 1917 року Білій Церкві статусу міста ². Відповідно до цього почали формуватися органи місцевого самоврядування. Браницькі вже не були власниками міста.

Єдиним документальним джерелом на Білоцерківщині, де сучасний дослідник може дещо довідатися про долю коштовних речей Браницьких є краєзнавчий музей. Це й не дивно. З часу заснування окружного музею в місті Біла Церква (1924 рік ³) його організатор та перший директор Степан Леонтійович Дроздов-Мишківський прикладав багато зусиль для поповнення фондів часто рятуючи від знищення та розграбувань витвори мистецтва (можливо й колекції) з колишніх поміщицьких садиб. Тому немає нічого надприродного в тому, що якщо якась музейна збірка у Браницьких була, то вона мала потрапити до Білоцерківського музею.

І справді, в книзі обліку надходжень матеріалів до фондів Білоцерківського музею (датується кінцем 1920-х—1930 рр.) ⁴ ми зустрічаємо перелік матеріалів напроти яких зазначено: "*З музею графів Браницьких*" (див. додаток 1).

він був призначений начальником Канівської поштово-телеграфної контори (Стародуб О. В. *Розвиток краєзнавчого руху на півдні Київщини* // Юр'ївський літопис. — Біла Церква, 1996. — № 1. — С. 88; ЦДАВОВ України. — Ф. 166, оп. 12, спр. 2307. — Арк. 10 зв.—11).

¹ ВР ЦНБ ім. Вернадського. — №51, арк. 4 зв.

² *Біла Церква. Шлях крізь віки* — Біла Церква: Буква, 1994. — С. 127.

³ Рішення про створення Білоцерківського окружного музею Було прийнято на засіданні Президії окружного виконавчого комітету Білоцерківщини 2 лютого 1924 року [Протокол №4]: (ДАКО. — Ф. 5572, оп. 1, спр. 1. — Арк. 123 зв.—124).

⁴ На жаль книга частково пошкоджена, й деякі аркуші в ній відсутні (Див.: Коломієць В., Стародуб О. *Доля релігійних цінностей з фондів Білоцерківського краєзнавчого музею 1924—1942 рр.* // Християнське буття України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 2000-ліття Різдва Христового. 19 жовтня 2000 року. — Біла Церква, 2001. — с. 55).

Дивус те, наскільки цих речей мало (загальна кількість 17 шт.). Теоретично ми можемо припустити, що деякі речі, які належали музею графів Браницьких (під час подій 1917—початку 1920-х років) спочатку потрапили до інших власників, а вже потім, з зазначенням іншого джерела надходження, були записані в інвентарній книзі Білоцерківського музею. Але це питання потребує окремого дослідження.

Революція та громадянська війна поклали початок нищенню та пограбуванню культурних цінностей Білоцерківщини. Так, наприклад, в січні 1918 року було спалено літню резиденцію Браницьких — “Олександрію”. Самі Браницькі, рятуючись від розлюченого натовпу — серед якого були не лише селяни околиці Олександрія, а й прислуга графів — переховувались десь у Білій Церкві. Про це згадує Павло Скоропадський, який невдовзі після цього відвідав Білу Церкву¹. Внутрішнє життя в місті було не надовго стабілізовано під час Гетьманату. Але вже з другої половини 1918 року на Білоцерківщину знов насувається хвиля хаосу.

Перша відома нам на сьогодні згадка про музейну збірку Браницьких після подій лютневої революції 1917 року фіксується в матеріалах Державного архіву Київської області, і належить Степану Дроздову (див. Додаток №2). Цьому ж періоду становлення пам'яткоохоронних установ та організацій присвячені роботи О. Нестулі та О. Стародуба². Спираючись на архівні джерела та публікації сучасних дослідників спробуємо зрозуміти, що ж відбувалося з музеєм Браницьких в цей час.

Під час чергового встановлення радянської влади в Білій Церкві в січні 1920 року Степан Дроздов звернувся до голови відділу народної освіти Плесконоса з проханням призначити його завідуючим музеєм

¹ Скоропадський П. *Спогади: кінець 1917—грудень 1918* — Київ—Філадельфія, 1995. — С. 110.

² Див. : Нестуля О. *До питання про музейне будівництво в Білій Церкві в 1918—на початку 20-х років* // Проблеми збереження та відродження пам'яток історії та культури. — Біла Церква, 1994. — С. 17-20; Стародуб О. *Розвиток краєзнавчого руху на півдні Київщини (2-а половина XIX — початок 30-х років XX ст.)* // Юр'ївський літопис. — Біла Церква, 1996. — С. 87-93.

(графів Браницьких)¹. На цей час з музею було “дуже багато винесено всякої зброї, посуду, срібла, золота” інше. Представник радянської влади в місті, у відданні якого знаходилися всі справи пов’язані з культурою та освітою —Плесконос, про існування цього музею нічого не знав. Можна припустити, що колись в музеї був призначений графами Браницькими хранитель. Але хто він був, і чи знаходився він в цей час ще на своїй посаді — не відомо.

Згідно постанови Ради Білоцерківського повітревкому від 14 лютого 1920 року музей Браницьких було націоналізовано й передано у відання відділу освіти, для чого 15 лютого створено спеціальну Комісію. До складу комісії увійшли представники повітревкому, відділу освіти, собезу та Дроздов, як експерт-археолог. 27 лютого було створено нову Комісію при відділі освіти з осіб, “*котрі слідували б при перевозі і переносі речей з музею Браницької до гімназії*” до складу якої знову було включено С. Дроздова². Для всіх речей складався опис, скрині опечатувались печаткою жіночої гімназії.

Робота Комісії не була ще повністю завершена, коли Біла Церква була окупована польськими військами. В музеї ще залишалось багато речей, вітрини, архів.

З приводу долі музею під час польської окупації, цікаво звернути увагу на те, що, як зазначає Валентина Коломієць: “*В числі окупантів була польська бригада імені князя Радзивілла, де начальником штабу був зять М. Є. Браницької (внук князя Радзивілла), що був після її смерті прямим нащадком Браницьких*”³. Безумовно він мав оглянути “свої володіння”. Тим більше, що йому було відомо про існування коштовної збірки речей. Дещо, мабуть, було вивезено ним при відступі польських військ. Але, враховуючі короткочасність (близько місяця) окупації міста, ситуацію військового часу та велику кількість речей — частина музейної збірки Браницьких могла бути захована в Білій Церкві “до кращих часів”. Таким надійним місцем тимчасового зберігання коштовних історико-мистецьких речей могли бути білоцерківські підземні комунікації, існування яких не викликає жодних сумнівів. Адже в матеріалах Наукового архіву інституту археології НАН України, які датуються 1935—41 р., повідомляється, що Левко Іванович Заболотний подає відомості про пам’ятки в Білій

¹ Згідно декрету Ради Народних Комісарів від 1 квітня 1919 року історичні та мистецькі цінності передавалися у відання Народного комісаріату освіти.

² ЦДАВОВ України. — Ф. 166, оп. 12, спр. 2307. — Арк. 11 зв.—12.

³ Коломієць В. А. *Біла Церква в роки Гетьманщини та Директорії (квітень 1918—1920 рр.)* // Юр’ївський літопис. — Біла Церква, 1996. — С. 55.

Церкві, в тому числі “*підземний хід біля костьолу*”¹. На початку 1990-х років підземні комунікації зафіксовані спелеологом Тимуром Бобровським². Велика дослідницька робота по пошуку, дослідженню та фіксації підземних рівнів міста була пророблена в 1990-х роках співробітниками Білоцерківського краєзнавчого музею Володимиром Павлюченко та присутнім на цій конференції Євгенієм Чернецьким. Серед мешканців міста й сьогодні побутує багато переказів про “скарби Браницьких” та їх пошук (в тому числі в роки німецької окупації міста та в повоєнний час).

Список речей музею, який знаходився під час польської окупації у завідувача позашкільним підвідділом відділу освіти Юрія Покаса, було знищено поляками. За свідченням Степана Дроздова, при наступі поляків 3 травня були знищені всі речі, які залишились в музею та архіві. А після “*уходу поляків 5 червня появилось на базарі дуже багато давніх історичних паперів і документів*” (з числа пограбованих місцевим населенням).

З метою повернення розкрадених архівних матеріалів видаються постанови та розпорядження місцевої влади (див. Додаток №3). З цієї ж метою С. Дроздов, як голова Білоцерківського повітового комітету охорони пам’ятників старовини та мистецтва (повіткопмис)³ друкує в місцевій пресі накази Київського губревкому стосовно цього питання⁴.

Питання охорони музейних цінностей постійно знаходилися під увагою місцевих любителів старовини. При обговоренні питання про

¹ Науковий архів інституту археології НАНУ. — Ф. ВУАК, №628. — Арк. 12; Про підземні комунікації в літній резиденції Браницьких в парку Олександрія див.: Павлюченко В. І. *Перелік та облік стану підземних будівель XVIII—XIX ст. парку “Олександрія”* — Науковий архів БКМ. — машинопис, 1 карта. — 3 арк.

² Стрихарь М. Н., Бобровский Т. А. *Спелео-археологические изыскания 1990 г. в Киевской области* // Проблеми вивчення та охорони пам’яток археології Київщини. Тези доповідей першої науково-практичної обласної конференції, присвяченої 140-річчю з дня народження В. В. Хвойки. — Білгородка, 1991. — С. 85—87.

³ Про становлення на Білоцерківщині повіткопмису див.: Ярмола О. *Перший державний орган охорони пам’яток на Білоцерківщині (до 78-ї річниці створення)* // Краєзнавчі читання ім. О. Петра Лебединцева. Конференц-зал білоцерківського краєзнавчого музею. 1 жовтня 1998 року. — Біла Церква: Мустанг, 1999. — С. 24-29.

⁴ *Вісті Білоцерківщини* — 26 вересня 1920 р., №24. — С. 2; *Там само*. — 29 вересня 1920 р., №25. — С. 2.

музей в протоколі № 2 засідання Комітету охорони пам'яток старовини та мистецтва на Білоцерківщині від 20 червня 1920 року зазначалося: *“Прохати відділ освіти вжити всіх заходів, що до охорони речей музею, складених в помешканні гімназії”*¹.

Це ж питання піднімається й Науковим товариством *“Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Білоцерківщині”*². Так на IV загальному зібранні Комітету, яке відбулося 16 січня 1921, зокрема зазначалося:

*Звернути увагу відділу освіти на недбайливе відношення з його сторони до місцевого музею, котрий знаходиться юридично в відомі відділу освіти. Прохати відділ освіти найскоріше скликати Комісію, яка приймала музей М. Браницької, для того, щоб хоч зареєструвати ті пам'ятки старовини, які залишились зараз в місті Білій-Церкві і передати їх в певні руки, позаяк Т-ву відомо, що реєстраційні списки речей Товариства Комітету, які складались при передачі музею відділові освіти знищені, нових же списків до цього часу не складено. Пропонувати відділові освіти скласти Комісію по завідуванню державним музеєм, в склад якої мусить ввійти два представники від Наукового Товариства, як фахівці. Прохати відділ освіти виклопотати відповідне помешкання для музею державного і поставити музей на певний ґрунт*³.

Характеристику загальної ситуації на Білоцерківщині в цей час знаходимо у доповіді заступника народного комісару освіти України О. Лісовика про стан народної освіти в Білоцерківському повіті від 7 вересня 1920 року. В ньому зазначалося: *“Білоцерківський повіт — болото: радянської влади фактично немає. Таке-ж враження від відділу освіти”*⁴.

27 вересня 1920 року Степан Дроздов, як голова Білоцерківського повіткопмису з позначкою “негайно” звертається до губкопмису:

¹ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5. — Арк. 22.

² Після призначення на посаду голови Білоцерківського повіткопмису (державного органу охорони пам'яток) замість С. Дроздова Ю. Покоса, його членами було створено громадську організацію, яка отримала назву Наукове товариство *“Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва на Білоцерківщині”*.

³ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 12. — Арк. 2.

⁴ ЦДАВОВ України. — Ф. 166, оп. 1, спр. 152. — Арк. 55.

Білоцерківський повітовий відділ освіти одмовив в передачі повітовому Комітетові музею б. Браницької, який до сього часу містився у гімназії і знаходився в завідування відділу освіти.

Позаяк наступив час занять у школах, вищезазначений музей розпорядженням того ж відділу освіти, перенесений з гімназії і поміщений у сараї, де зараз і знаходиться.

Маючи на увазі, що дальніше перебування речей музею в сараї, який ні ким не охороняється, загрожує небезпека бути розкраденим, не кажучи вже про те, що де які речі можуть попсуватись, від перебування в холоднім помешканні, повітовий комітет має за честь довести до відому губерніального к-ту для належних розпоряджень¹.

На перешкоді об'єднанню зусиль білоцерківців в справі збереження музейних цінностей стали дрібні інтриги відділу освіти по усуненню Степана Дроздова з посади голови білоцерківського повіткопмису. Так у витязі з постанови Колегії відділу народної освіти від 10 вересня 1920 року по підвідділу позашкільної освіти надісланого до губкопмису, з проханням призначити Ю. Покоса на посаду завідуючого повіткопмисом, зазначалося:

1. Слухали заяву т. Покоса — завідуючого позашкільним підвідділом, про становище музею в зв'язку з заняттям помешкання під С.-госп. Технікум.

1. Обговоривши становище музею і взявши на увагу: а) що по відомостях від Повітревкому завідуючим цими справами [завідуючим Білоцерківським повіткопмисом. — О. Я] призначено з Центру т. Дроздова, котрого відділ освіти вважає зовсім не бажаним до даної справи ухвалили: рахуючи, що найбільше допомагав в справі збірки і перевозці і охорони музею учитель трудової школи Юрій Якович Покос, котрий до цього часу є фактично головою музейної комісії повітвідділу освіти — 1) Призначити його завідуючим музеєм і архівом в м. Білій Церкві. 2) Вважати музейну комісію ліквідованою з часу затвердження кандидатури т. Покоса в центрі. 3) Повідомити губкопмис про бажаність затвердження кандидатури Покоса в центрі. 4) Доручити Ю. Я. Покоосу вжити всіх заходів для сохрани і збереження музейного майна і архіву і по змозі в найближчому часі відкриття музею по існуючих на цю справу інструкціях. 5) Доручити йому одібрати уцілівшу від пожежі Радянської

¹ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, стр. 5. — Арк. 181.

книгозбірні решту старинних книжок переважно на чужоземних мовах по різних галузях знання і подбати про їх охорону і використання їх як найкраще згідно з місцевими умовами¹.

Ця пропозиція не знайшла підтримки у голови губкопису Ю. Михайліва². Тому 25 вересня цього ж року до губнаросвіти була надіслана телеграма:

Губнаросвіта без відома повітнаросвіти призначила головою повіткопису Дроздова людину непевну прохання призначити завідуючим повіткописом Покоса. Білоцерківська повітнаросвіта Євенко³.

В цей же час Дроздов планував розгорнути музейну діяльність, але не встиг цього зробити⁴. Вже 27 вересня він звертається до губкопису:

Проводити працю в к[оміте]ті, я не маю можливості, через різні перешкоди, які роблять завідуючий повіт. відділом освіти Євенко і завідуючий позашкільною освітою Покос, котрі не остановлюються ні перед якими наклепами на мене, бажаючи цим підірвати довір'я к[оміте]ту у населення і псувати справу к[оміте]ту.

Доводячи про це до Вашого відому, прошу Ваших розпоряджень, аби вище зазначені Євенко і Покос не перешкоджали праці к[оміте]ту, в противному разі я буду примушений скласти з себе обов'язки голови к[оміте]ту⁵.

1 жовтня 1920 року С. Дроздов здав справи новопризначеному голові Білоцерківського повіткопису Ю. Покосу⁶.

Протягом 1921 року ним до Київського губернського комітету охорони пам'ятників старовини та мистецтва неодноразово надсилаються листи й телеграми, в яких він вимагає прийняти міри по охороні цінностей Браницьких. Так 22 березня 1921 року він зазначає:

¹ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5. — Арк. 69-70.

² ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5. — Арк. 68.

³ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5. — Арк. 76.

⁴ 26 вересня в листі до Київського губкопису про призначення співробітників повітового комітету охорони пам'яток він повідомляв "...посади: завідуючого музеєм, охоронителя музею і 2-х доглядачів, будуть заміщені в недалекій часі і список на їх буде надіслано додатково" (ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5. — Арк. 79).

⁵ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5. — Арк. 78.

⁶ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5. — Арк. 112, 113.

Досить багатий музейний збірці Білоцерківщини (фарфор, зброя, картини, книги, архів і т. ін.) загрожує пряма небезпека.

Прохаю: 1) негайно телеграфом заборонити втручання в музейні справи кого б там не було.

2) Одночасно командувати в Білу Церкву компетентну в музейних справах особу, надавши їй широкі уповноваження.

Деякі додаткові відомості дасть податель сього, ширше, вичерпуючі — на місці.

На цьому листі власноручна резолюція від 24 березня 1921 р. голови губкопмису Ю. Михайліва: *“Послати телеграму до повіткопмису, повітревкому, повітнаросвіти. Послати інспектора для [ознайомлення зі справою] на місці”*¹.

Таким чином, ми бачимо, що музей Браницьких знаходився наприкінці 1920—початку 1921 року в досить скрутному становищі. Проблема його збереження зазначалася й в доповіді Київського губернського комітету охорони пам’ятників старовини і мистецтва від 16 лютого 1921 року: *“Особенно же остро стоит вопрос с перевозкой вещей из провинции, где им угрожает опасность. В первую очередь надо вывезти вещи граф. Браницкой из Белой Церкви и граф. Игнатъевой из м. Погребище”*². Туда їздив уже інструктор, отложив подлежащие вывозу предметы, но не вывез все по одной и той же причине — отсутствие денег”³.

Незлагодженість роботи по охороні музейних пам’яток в Білій Церкві викликала необхідність втручання в цю справу губернської влади, яка теж зволікала з рішучими діями. 23 червня 1921 року Ю. Покос знов звертається до Київського губкопмису:

Втретє прохаю Губкопмис подати мені відповідь на відношення, послане більше трьох тижнів тому і повторене 12 червня с. р. з приводу вимог Білоцерківського Промтехнікуму відносно переселення музейного майна й архіву до іншого помешкання.

¹ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 14. — Арк. 60.

² Серед архівних матеріалів зберігся цікавий звіт інструктора губкопмису Л. Гринберга про обстеження мистецьких цінностей, які належали графам Ігнатієвим в грудні 1920 року (ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 5. — Арк. 174—176). Подібного звіту про обстеження музею Браницьких нам поки що не відомо.

³ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 11. — Арк. 1.

*Необхідно, щоб така відповідь була дана на руки пред'явникові сього — учневі Білоцерк. педаг. школи Вас. Усенкові, який поїхав до Києву нарочним*¹.

Невдовзі після цього Білу Церкву відвідали представники губкопмису, які вивезли до Києва найбільш цінні, на їх думку, матеріали.

22 вересня 1921 року Ю. Покос звертається з проханням із речей, які залишилися в Білій Церкві дозволити продати менш цінні: *“Прохаю губкопмис передати через подателя сього одповідь на відношення моє, подане впочатку серпня с. р. з приводу ліквідації всякого хламу, що є меж музейним майном, і т. ін.”*².

В листі від 28 вересня 1921 року Ю. Покос обґрунтовує необхідність дати дозвіл на ліквідацію речей..., щоб:

а) одержати хоч яку-будь компенсацію за свою працю й службу.

б) хоч в деякій мірі компенсувати хлопців, що брали участь в роботі переносок і перегрузок.

Далі він зазначає:

Зараз се зробити якраз доречи через те, що:

а) гроші потрібні тепер більше, ніж коли,

б) в зв'язку з новою переноскою музейного майна до одного приміщення доводиться його перекладати і вкладати.

Що таке з музейного боку негодяще або малоцінне майно є — можуть засвідчити як т.т. Масляний, Глеваський, що були тут раніш і оглядали муз. майно, так і тов. Середа, що приїздив сюди сими днями. Що ж до відбірки речей до ліквідації, то

а) не мають ніякої музейної вартості я міг би одібрати й сам

б) маючи малу вартість і дубліковані міг би одібрати уповноважений губкопмисом і командирований сюди (хоч би той самий т. Середа)³.

Чим закінчилася ця справа, невідомо.

Цікаву згадку стосовно складу речей музею Браницьких зустрічаємо під час будівництва в околиці м. Біла Церква — Олександрії Свято-Пантелемонівської церкви. У зверненні парафіяльної Ради 5 жовтня 1921 зазначається: *“Для... церкви потрібні церковні сосуди і речі, яких зараз ніде неможливо придбати. Парафіяльний раді відомо, що в музеї м. Білої Церкви є багато різної*

¹ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 14. — Арк. 107.

² ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 12. — Арк. 7.

³ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 12. — Арк. 8-8 зв.

церковної утварі бувшої Браницької, а через це Рада звертається до Комітету з проханням відпустити для нашої церкви утварі, коли можна, то безплатно, а як ні, то за гроші". На зворотному боці цього документу довідка складена 25 жовтня цього ж року інструктором-експертом Глеваським: "При командировке мной в м. Белую Церковь для принятия мер к охране предметов старины собрания бывш. Браницкой, мною было подробно обследовано все это собрание, причем категорически утверждаю, что кроме 3 церковных риз, из коих одна более менее сохранныя была привезена мною в Киев, никаких других предметов церковного культа среди этих вещей не имеется" ¹.

Подальша доля музею Браницьких пов'язана з кампанією по розпродажу речей художнього та історичного значення, яка почалася в Радянській Україні з 1921 року ². Так у витягу з протоколу №2/133 засідання Української Економічної Ради від 29 вересня 1921 року зазначалося: "Всем хозяйственным органам, Опродкомгубам, Уопродкомам, Укрсовнархозу, Губсовнархозу, всем Главкам, наркомзему, Наркомпросу запасы при музеях, превышающие музейное достояние передать в известный срок весь имеющийся у них экспортный материал Уполнаркомвнешторгу" ³. В листі до Київського губвідділу Зовнішторгу підкреслювалося:

... означенным постановлением УЭС все экспортные товары бронируются исключительно за внешбюро и в случае нахождения их в распоряжении каких либо госорганов немедленно должны быть переданы Внешторгу. Это постановление должно предотвратить какие бы то ни было протесты со стороны госорганов при отчуждении от них экспортсырья.

Всякие пререкания с госорганами в этом отношении срочно выносите на разрешение УЭС с ссылкой на означенное постановление и о каждом таком случае доводите до сведения Внешбюро ⁴.

До переліку місцевостей Київської губернії, де маються музейні надлишки було віднесено і Білу Церкву ⁵. Відомостей про те, як

¹ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 14. — Арк. 200-200 зв.

² Арустамян Ж. *Продано, перетоплено* // Пам'ятки України, 1994, №1-2. — С. 108-109.

³ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 14. — Арк. 229.

⁴ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 14. — Арк. 229.

⁵ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 14. — Арк. 230.

безпосередньо вилучали речі з музею Браницьких нам не відомі, однак є підстави припускати, що таке вилучення, з числа речей, які залишалися на той час в Білій Церкві, все ж таки відбулося. Адже в листі Київської контори Зовнішторгу до губкопмису від 18 лютого 1922 року зазначалося:

В виду необходимости точного и своевременного выполнения существующих постановлений и декрета о передаче Внешторгу всех [экспорт] товаров и излишков превышающих музейное достояние, Киевская контора Внешторга настоящим в третий раз обращается к Вам с предложением ускорить разрешение вопроса о передаче ей имеющихся у Вас запасов художественных ценностей, превышающих музейное достояние, в частности о перевозке в Киев находящихся в Белой Церкви остатках музея гр. Браницких и отборе годных для экспорта предметов.

Киевская контора Внешторга обращается к Вам: 1) 7-го декабря 1921 г. Отношение 57/54 и 2) 10-го февраля 1922 г. отнош. №728, кроме того 1-го февраля с.г. по нашему поручению завед. Художественно-кустарной секцией тов. Прахов лично передал Вам наше предложение ускорить решение вопроса о музее гр. Браницких на что было получено Ваше принципиальное согласие и обещание дать в ближайшие дни письменный ответ.

До настоящего дня нами ответ Ваш не получен, что вынуждает напомнить об ответственности падающей на учреждение тормозящее дело ¹.

Мабуть не випадково, що саме в цей час, коли на Білоцерківщині відбувається вилучення церковних цінностей, музейні речі Браницьких знаходяться під увагою Білоцерківського повітвиконкому. 26 квітня 1922 року за підписами голови повітвиконкому Шайкевича та предкому по обліку Летіна видається наказ №11:

Уисполкомом приступлено к учету и сбору всего имущества б. музея гр. Браницкой.

Настоящим приказывается всем гражданам, имеющим у себя какие либо предметы из указанного музея, как то коллекции, картины, исторические документы, архивы, мебель, книги, монеты, модели, посуду и прочее, в ТРЕХДНЕВНЫЙ СРОК со дня опубликования сдать таковые комиссии по учету при Уисполкоме.

Сдаче подлежит все предметы, независимо от того, как они приобретены теперешними владельцами.

¹ ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 14. — Арк. 246.

Всякое укрывательство будет преследоваться по закону и лица, у коих по истечению указанного срока будут обнаружены какие либо музейные вещи немедленно будут предаваться суду.

Всем органам советской власти и отдельным гражданам вменяется в обязанность сообщать в комиссию о всех предметах искусства, старины и науки у кого бы таковые не находились для установления их происхождения”¹.

30 липня 1924 року відділ народної освіти Білоцерківського окрвиконкому звернувся до Київської губполітосвіти та Київського губернського товариства охорони пам'яток мистецтва і старовини з проханням повернути частину речей музею Браницьких, який було вивезено навесні 1921 року до Києва. Прохання пов'язувалося з організацією в Білій Церкві окружного музею. Це питання було розглянуто 8 серпня 1924 року на засіданні Археологічного комітету Всеукраїнської академії наук. Було вирішено із збірки Браницьких не давати нічого, оскільки унікальні речі мусять переховуватися у київських музеях, а провінційні музеї повинні зберігати речі другорядної вартості².

Ці події важливі в дослідженні долі музею Браницьких, оскільки фіксують місцезнаходження речей із збірки за станом на серпень 1924 року: частина знаходилася в Київській картинній галереї, а частина (речі, що не мали наукової та мистецької вартості) — були продані³.

Білоцерківські любителі старовини не припинили своїх спроб повернути музейну збірку з Києва. Так на нараді товариства охорони пам'яток старовини, мистецтва, природи та студіювання побуту Білоцерківщини від 9 березня 1925 року (присутні: Гнатейко, Живаго, Величківський, Дроздов, Уваров, Дідунік, Здановський, Міщенко, Пашківський, Гродзинський, Давидович) вирішили: “2) *Просити ОкрВК в справі відпуску певних грошей для перевезки експонатів з Києва (колишнього музею Браницької) до окрмузею*”⁴.

¹ *Вісті Білоцерківщини* — 1922. — № 19. — 5 травня. — С. 2.

² Стародуб О. В. *Розвиток красзнавчого руху на півдні Київщини* // *Юр'ївський літопис*. — Біла Церква, 1996. — № 1. — С. 90.

³ Стародуб О. В. *Розвиток красзнавчого руху на півдні Київщини* // *Юр'ївський літопис*. — Біла Церква, 1996. — № 1. — С. 90.

⁴ Науковий архів інституту археології НАНУ. — Ф. ВУАК, № 38. — Арк. 26 (автор дякує Олексію Стародубу за надані відомості).

Олексій Стародуб, торкаючись повернення збірки Браницької зазначає: *“Тільки весною 1925 р. вдалося домогтися повернення частки колекції до Білої Церкви”*¹. Але, з цього приводу, ми маємо протилежне свідчення завідувача Білоцерківського окрмузею. В своєму листі до Всеукраїнського археологічного комітету Української академії наук від 18 грудня 1926 року С. Дроздов пише:

Білоцерківський окружний музей цим повідомляє, що:

1) *Речі культурно-історичного та музейного значення з буви. Музею графині Браницької вивезений до м. Києва в 1921 році, в кількості 1026 речей (в 91 ящик[у]), з обіцяною, що коли відкриється музей в м. Б. Церкві, то частина цих речей буде повернута, або будуть дані дублювати з музейного фонду, але до цього часу обіцянка не виконана.*

2) *Про перебування речей українського походження за межами УСРР Білоцерківському Музею невідомо, а також не відомо і про вивіз пам'яток старовини за час до війни*².

Наступна відома нам інформація про долю музею Браницьких пов'язана із новою спробою повернути хоча б частину збірки до Білої Церкви. Так в листі директора Білоцерківського музею Маслуна до сектору науки НКО від 3 серпня 1931 року зазначається³:

По питанню музейних експозицій, що було вивезено із Палаців граф. Браницької 1922 р. (колиш. музей Браницьких). Зараз БЦ. Музей вкупі з Києв. Картинною Галереєю, ведуть балачки про повернення таких речей, але оскільки частина таких збірок тісно ув'язана зі збірками тими, що зараз Картинна Галерея має в себе, то ми зупинилися на питанню дати взамін інші речі, які б відповідали тій епосі феодального-поміщицького двору, що в них є зараз у фонді.

1). *Наш Музей має висвітлити у картинах іменно часи поміщика феодала — XVIII—XIX ст.*

2). *В нас зовсім у відділі мистецтва відсутнє виробництво фаянсу різних фабрик та країн, тоді коли у фонді картинної галереї таких збірок є досить. Ці збірки фаянсу можуть дати нашому глядачеві повну і ясну картину, хто споживав такі речі*

¹ Стародуб О. В. *Розвиток краєзнавчого руху на півдні Київщини // Юр'ївський літопис*. — Біла Церква, 1996. — №1. — С. 90.

² Науковий архів інституту археології НАНУ. — Ф. ВУАК, №95. — Арк. 14.

³ ЦДАВОВ України. — Ф. 166, оп. 9, спр. 1479. — Арк. 71-71 зв.

інакше кажучи фаянс доповнить картину поміщицького гнізда XVIII-XIX ст.

3). Для порівняння мистецтва пролетарського з буржуазним, музей Білоцерківщини, почав поповняти відділ й пролетарського мистецтва. Прошу сектор науки дати розпорядження Картинній Галереї м. Києва про видачу, як одягу, а також й згаданих речей, що тут зазначено.

Картинна галерея, в особі директора Кумпана, з цього приводу не заперечувала. Так в листі від 6 [травня] 1931 року до сектору науки НКО зазначалося¹:

На Ваш лист від 6/III 1931 р. за №710-12/07, Національна Картинна Галерея повідомляє, майно гр. Браницької з м. Білої Церкви в 1922 р. було перевезено не до Картинної Галереї, а до Державного Музейного фонду й під час розподілу дійсно частина майна за відповідним характером потрапила до Картинної Галереї, як і до інших музеїв Києва. З цих речей частина знаходиться в експозиції Картинної Галереї, частина в фондах.

Надсилаємо списки тих речей, які за інвентарним описом походять з Білої Церкви. в 3^{ох} [...].

Як було вирішене питання про повернення до Білої Церкви цих речей поки що залишається невідомим. Майже вся музейна документація була втрачена під час війни. Тому в цьому напрямку ще потрібно проводити пошукову роботу, спираючись на архівні фонди та використовуючи сучасні методи аналітичного дослідження.

Під час німецької окупації 1941—1944 рр. речі, які походять з музею Браницьких (знаходились як в Білоцерківському музеї, так і по інших музеях України) можливо були вивезені до Німеччини. Це питання погано досліджено у вітчизняній історичній науці. Але нам відомо, що, в усякому разі, частина матеріалів, у тому числі й з Білоцерківського музею², була повернута союзниками в 1946—48 рр. до Радянського Союзу. Де вони зараз — інше питання, яке теж чекає на свого дослідника.

¹ ЦДАВОВ України. — Ф. 166, оп. 9, спр. 1479. — Арк. 45.

² Боряк Г. В. У рамках проекту "Доля культурних цінностей, вивезених з України під час другої світової війни" // Архіви України. — №1-3, 1993. — С. 81.

Додаток №1

Витяг з інвентарної книги Білоцерківського музею
(1920-ті — 1930-ті рр.)

про предмети, що поступили з музею графів Браницьких

№	Назва	Датування	Кількість	Вартість (карб.)
16	Картина іспанської школи <i>Стадо кіз у полудень.</i>	XVII ст.	1	10000
17	Картина іспанської школи: <i>Сплячий пастух.</i>	XVII ст.	1	10000
22	Картина (копія) Рафаеля Санті <i>Мадонна з янятком</i>	XVII ст.	1	10000
23	Картина (копія) Рембрандта <i>Блудний син.</i>		1	10000
44	Гіпсове погруддя з написом <i>D. Toyatier a Paris en 1822</i>		1	50
48	Погруддя дівчини з однією косою. Теракота		1	10
51-56	Модель гармати "віватка", з якої стріляли під час королівських польських національних свят в ознаку великого дня, чи в честь іншої події.		6	40
57	Модель мортири такого ж зразку.		1	50
58	Модель гармати "віватка" такого ж зразку.		1	40
2589 2308	Фотографія дочки М. Є. Браницької — Терези, дружини князя Радзивілла.		1	3
2735 2450	Ліврея — парадний сюртук лакея графів Браницьких. Біле сукно, вишиті квітами, гербами Браницьких		1	50
2736 2451	Картина Б. Церківського костьолу з часів його відбудови 1816 р.		1	1

Додаток №2

ДАКО. — Ф. 4156, оп. 1, спр. 12. — Арк. 4А—4А зв.

При поверненні Радянської Влади на Україну в січні місяці 1920 року мною було подано голові відділу народної освіти т. Плесконосу прохання про призначення мене завідуючим музеєм, позаяк музею загрожувала небезпека, при цьому я словесно зробив доклад т. Плесконосу про становище музею. До цього часу з музею було дуже багато винесено всякої зброї, посуду, срібла, золота і т. інш. речей. Т.

Плесконос мій словесний доклад прийняв до уваги, позаяк про існування цього музею він нічого не знав. Після цього відділ освіти звернувся з проханням до повітревкому, прохаючи його про передачу цього музею до відома відділу освіти, про що була постанова Ради ревкому від 14 лютого, протокол ч. 20. В цій протоколі зазначалось про ліквідацію музею бувш. Браницької й передачу його до відому відділові освіти, для чого 15 лютого склалась Комісія при ревкомі; в цю Комісію ввійшли представники — від ревкому — т. Ярошенко, від відділу освіти — т.т. Плесконос і Лук'янець, Покос і Барановський, від собезу — т. Багреев і я, як експерт-археолог.

27 лютого утворилась нова Комісія при відділі освіти (прот. Ч. 6, від 27/II) з осіб, котрі слідкували б при перевозці і переносці речей з музею Браницької до гімназії. Всім речам, які перевозились і переносились до гімназії, складався спис, скрині печатались печаткою жіночої гімназії, яка знаходилась у т. Покоса, а також і ключі від помешкання в гімназії, де складались речі, теж знаходились у т. Покоса, других печаток і замків на скрині не накладалось.

Спис всіх речей, який знаходився теж у т. Покоса, по його словам, за часи влади поляків, знищено поляками, нового-ж списку не складалось. Перевозка і переноска речей до гімназії продовжувалась з 15-го лютого по 7-е квітня — 53 дні (серед страсної неділі). Робота по ліквідації музею Браницької продовжувалась так довго через те, що т. Покос був дуже зайнятий лекціями в 5 гімназіях і посадою завідуючого позашкільним підвідділом відділу освіти.

З початком ліквідації музею Браницької ключ від музею знаходився у т. В. Ярошенко, потім у т. Алмазова (Марголіна) і під-кінець — у члена собезу — т. Сидоренко (Ярославського). Всі ці особи, маючи у себе ключ, мали змогу ходити до музею, особливо т. Сидоренко і виносити з музею що йому потрібно.

Пропозиція моя — опечатувати музею печаткою одного із членів Комісії була відкинута.

Після посліднього мого перебування в музеї 17-го квітня залишалось ще багато речей, вітрини і архів. Про архів я казав т. Покосу звернути увагу, але т. Покос із архіву взяв тільки десятка два документів.

При наступі поляків 3 травня були знищені всі речі, які залишалися в музею і архіві.

Відділ освіти не прийняв ніяких заходів до охорони їх.

Після уходу поляків 5 червня появилось на базарі дуже багато давніх історичних паперів і документів, про що я мусив довести до

відому відділу освіти, який дав мені посвідчення від 19 червня ч. 15 про збірку архівних речей і про охорону тих документів, які залишились в музеї, в архіві Браницької.

Такі посвідчення одержали від відділу освіти т.т. Покос і Барановський, але в архіві т. Покос працював тільки 5 днів, а Барановський — 8 днів.

Я в архіві працював з 19-го червня по 14 серпня (по 1-оє августа старого стиля), всього 56 днів.

Всі архівні діла і документи, які мені прийшлося знайти, перенесені мною до помешкання т. Ю. Я. Покоса. Як в музею, так і в архіві я працював не тільки як експерт, але і як звичайний робітник; за мою працю мені було обіцяно відділом освіти платня, якого я до цього часу не одержав, хоча мною було подано до відділу освіти дві заяви: одна — 23 липня, друга — 31 серпня. На ці заяви я і досі не одержав ніякої відповіді.

Після 7-го квітня музей, а з 14 серпня і архів перейшли до відому т. Покоса, який являється повним хазяїном цих двох інституцій.

З призначенням т. Покоса головою Комітету всі папери в архіві б. Браницької, які залишились після мого посліднього там перебування 14 серпня, були спалені через те, що т. Покос не прийняв ніяких заходів до охорони їх.

З призначенням мене головою Державного комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва — т. Покосу це не вподобалось мабуть через те, що музей і архів повинні були перейти до відому Комітету, який зараз складається з 48 членів.

Т.т. Євенко і Покос придумали комбінацію: зробили на мене наклеп, що я “людина непевна”, щоб цим назавжди відхилити мене від праці в музею і архіві.

З початку музей знаходився в залі був. пансіону гімназії, потім — в помешканні бувш. церкви, але звідтіль його теж викинули, а де він зараз знаходиться не відомо.

Доводячи про це до відому загального зібрання Наукового товариства “Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва”, а також відділу освіти, губерніяльний Комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва, — прохаю належних розпоряджень про охорону музею і архіву.

Голова Ради Комітету

(Підпис Дроздова).

Від відділу Освіти.

Наказ ч. 21

Наказується всім без винятку мешканцям м. Біла-Церква й околиць в тиждневий строк з дня оголошення сього наказу доставити в Повітвідділ Освіти (Замок буд. Ніренштейна):

1) Всі книжки, папери й інше майно, взяте з Бюро був. Браницької;

2) Книжки й папери канцелярійні й інші, взяті з архіву був. Браницької;

3) Книжки явно чи тайно взяті з Радянської книгозбірні.

Особи, які мають зазначені речі хоча б і не брали їх самі (купці, торговки і т. и.) повинні в зазначений термін заявити Від. Освіти.

За невиконання сього наказу винуваті будуть притягнуті до відповідальності по законах військово-революційного часу.

Голова Повітревкому

А. Сагайдачний

Завід. Від. Нар. Освіти

М. Евенко

Завід. Позашкільним підвід. (підпис) ¹

Додаток №4

ІЦДАВО. — Ф. 166, оп. 9, спр. 1479. — Арк. 46- (друк.)

Експонати, проти передачі яких до музею Білої Церкви
Національна Картинна Галерія не заперечує.

1/	193	Жерстяні лампи, пофарбовані під бронзу.
2/	194	— * —
3/	195	— * —
4/	196 ?	— * —
5/	197	Бронзові лампи.
6/	198	— * —
7/	199	Металеві лампи, пофарбовані під бронзу.
8/	200	— * —
9/	201	— * —
10/	202	— * —
11/	203	— * —
12/	204	Лампа мідна.
13/	205	Лампа Резервуар скляний, підставка металева.
14/	206	Лампи металеві, пофарбовані під бронзу.

15/	207	— * —
16/	208	— * —
17/	209	— * —
18/	210	Підставка під лампи металева під бронзу.
19/	211	— * —
20/	212	— * —
21/	213	— * —
22/	214	Бронзові підставки під лампи.
23/	215	— * —
24/	216	Лампи металеві під бронзу.
25/	217	— * —
26/	218	Лампи металеві, оздоблені бронзою.
27/	219	— * —
28/	220	Підставка під лампу металева під бронзу.
29/	221	Лампи металеві під бронзу.
30/	222	— * —
31/	223	Підсвічники мідні.
32/	224	— * —
33/	225	— * —
34/	226	— * —
35/	227	— * —
36/	228	— * —
37/	229	— * —
38/	230	— * —
39/	231	— * —
40/	232	Чохол для свічки, залізний.
41/	233	Лампи жерстяні.
42/	234	— * —
43/	235	— * —

Арк.46 зв.

44/	236	Лампа жерстяна.
45/	237	— * —
46/	238	— * —
47/	239	Лампи металеві під бронзу.
48/	240	— * —
49/	241	Лампи жерстяні.
50/	242	— * —
51/	243	— * —
52/	244	Підсвічник золоченої бронзи.
53/	245	Лампа металева.
54/	246	Лампи жерстяні
55/	247	— * —
56/	248	— * —
57/	249	Лампи мідні.
58/	250	— * —

59/	251	— * —
60/	252	Лампа жерстяна.
61/	253	Лампа мідна.
62/	254	Лампи жерстяні
63/	255	— * —
64/	256	— * —
65/	257	— * —
66/	258	— * —
67/	259	— * —
68/	380	Прес для печаток (залізний) та 12 печаток
69/	10	Погруддя Потьомкіна мармурове.
70/	263	Склянка конічної форми.

Експонати, які мають значення, як речі унікальні
й більшість яких знаходиться в експозиції галереї

71/	163	Жіночі бронзові статуї.
72/	164	— * —
73/	166	Бронзова статуя Меркурія *
73/	268	Статуя бронзова (Борець Боргезе).
74/	266	Графини (скляні).
75/	267	— * —
76/	298	Підвічники гранчастого жовтого скла
77/	299	— * —
78/	305	Цукерниця круга з кришкою з чорної маси.
79/	317	Молочник з маркою "Copeland"
80/	799	Тарілки порцелянові (марка Севра).
81/	800	— * —
82/	801	— * —
83/	802	— * —
84/	803	— * —

Арк. 47

85/	804	Тарілки порцелянові (марка Севра).
86/	805	— * —
87/	806	— * —
88/	807	— * —
89/	808	— * —
90/	2277	Фігурки зі слонової кістки.
91/	2278	— * —
92/	2279	— * —
93/	2280	— * —
94/	2293	Настільний порцеляновий екран
95/	2314	Підставка для лампи порцелянова.
96/	2321	Підніс з пап'є-маше

* Закреслено зеленим чорнилом.

97/	2322	Коробки з пап'є-маше
98/	2323	— * —
99/	2324	Лоточки з пап'є-маше
100/	2325	— * —
101/	2326	— * —
102/	2327	— * —
103/	2328	— * —
104/	2329	— * —
105/	2330	— * —
106/	2331	— * —
107/	2333	Сухарниці з пап'є-маше.
108/	2640	Скринька моржевої кістки.
109/	2641	Шахова дошка слонової кістки.
110/	2642	Шахи слонової кістки (XVIII ст.).

[...]

134/	2666	— * —
------	------	-------

Арк. 47 зв.

135/	2667	Шахи слонової кістки (XVIII ст.).
136/	2668	— * —
137/	2669	— * —
138/	2595	Бокали зеленуватого скла гутні.

[...]

142/	2599	— * —
143/	3615	Ротополоскательниця (блюдне з високим бортом та склянка темно-синя гутна).

Окрім зазначених речей в фондах Галереї переховуються низки старовинних убрань, шапок та інших, які хоч за інвентарем і не зазначені як речі, що походять з Білої Церкви, про те є відомості, що вбрання ці належали Браницьким. Частину цих речей минулим роком було передано до Лаврського заповідника, а частина ще переховується в Галереї й також може бути передана до Музею Білої Церкви.

Валентина Коломієць
(м. Біла Церква)

ІЛЛЯ НІЗКОВ – ПРЕДСТАВНИК СЛАВНОЇ ПЛЕЯДИ ПЕДАГОГІВ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Українське відродження середини 1920 — початку 1930 рр., як надзвичайно цікаве явище в історії України, коріння якого сягає в період недовготривалої української державності 1917—1919 рр., сьогодні привертає увагу багатьох дослідників. Поряд із політикою

ЗМІСТ

	Стр.
Діденко Л. Петро Гаврилович Лебединцев	1
Чернецький Є. Білоцерківське краєзнавство XIX — поч. XX ст.: постаті, здобутки, плани	7
Стародуб О. Загальна історія Білої Церкви очами науковців XIX ст.	21
Малишева Л. Ім'я П. Лебединцева в періодичній пресі Росії за 1860 рік	33
Бурка О. Едвард Руліковський – дослідник Фастівщини	37
Лі В. Автор “Київського місяцеслова” — архімандрит Веніамін з Великої Мотовилівки	40
Корда Г. Українська інтелігенція і Т. Г. Шевченко	41
Семида Т. Директор Білоцерківської гімназії М. Чалий	43
Неліна Т. Втрачена перлина (про освітянський і культурний осередок родини Ханенків в с. Оленівка Фастівського району)	46
Пшонковський О., Чернецький Є. Невідоме зображення старовинної Білоцерківської церкви св. Миколая	48
Перерва В. Відкриття храму святих апостолів Архипа і Филимона у Білоцерківській гімназії	53
Ярмола О. Доля музею графів Браницьких у Білій Церкві (постановка питання)	56
Коломісць В. Ілля Нізков – представник славної плеяди педагогів початку XX ст.	77
Козаченко В. Художник І. І. Міщенко та його вплив на розвиток культурного життя Білої Церкви в 1920-х роках	92
Дакал Т. Розвиток шкільництва на Фастівщині в XIX – на початку XX століття	94
Чиговська Л. Микола Бенардос у Фастові (Автор “електрогефесту”)	103
Безкровна І. Літописна та історична топоніміка Фастівщини	108